

Derleyenler
EVREN BALTA
SERHAT GÜVENÇ
Cumhuriyet Döneminde
Türkiye'nin Dış Politikası
Tarih, Kuram, Aktörler

İletişim Yayınları 3755 • Araştırma-İnceleme Dizisi 633
ISBN-13: 978-975-05-4048-6
© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Boğaziçi Köprüsü'nün açılışında halkın köprüden geçişi, 30 Ekim 1973.
Cumhuriyet'in 50. yılında, 12 Mart döneminden parlamenter siyasete dönüş sürecinde
açılan köprü, İstanbul'da Avrupa ve Asya'yı ilk kez karayoluyla birbirine bağladı
(*Cumhuriyetin 75 Yılı*, cilt 2: 1954-1978, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 676).

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Begüm Hazar Keleş

DİZİN Mehmet Atala, Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41
Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6
Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
EVREN BALTA - SERHAT GÜVENÇ

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası

Tarih, Kuram, Aktörler

Yazarlar

UMUT CAN ADISÖNMEZ • SERHUN AL • MELİHA BENLİ
ALTUNİŞİK • MUSTAFA AYDIN • SENEM AYDIN-DÜZGİT •
EVREN BALTA • ALİ BAYDAROL • TUNCER BEYRİBEY •
DİDEM BUHARİ • DİĞDEM SOYALTIN COLELLA • MİTAT
ÇELİKPALA • BİRGÜL DEMİRTAŞ • TOLGA DEMİRYOL •
ESRA DİLEK • CİHAN DİZDAROĞLU • AYÇA ERGUN • EMRE
ERŞEN • DERYA GÖÇER • SEÇKİN BARIŞ GÜLMEZ • SERHAT
GÜVENÇ • NUR ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU • FULYA
HİSARLIOĞLU • TAŞKIN TOPRAK İPEK • ÇAĞLAR KURÇ •
RAHİME KÜRÜM-SÜLEYMANOĞLU • ÇİĞDEM NAS •
GENCER ÖZCAN • ÖZGÜR ÖZDAMAR • BEHLÜL ÖZKAN •
ÖZDEN SEZGİ DURGUN ÖZKAN • BİNNUR ÖZKEÇECİ-
TANER • HAZAL PAPUÇÇULAR • DENİZ ŞENOL SERT •
EBRU Ş. CANAN SOKULLU • ÖZGEHAN ŞENYUVA •
GÖNENÇ UYSAL • ZUHAL MERT UZUNER • ÇAĞDAŞ
ÜNGÖR • KAREL FRANCO VALANSİ • LERNA K. YANIK

Defne ve Deniz'e...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	23
TEŞEKKÜR	25
ÖNSÖZ	
EVREN BALTA - SERHAT GÜVENÇ	27
Türk dış politikasını tarihselleştirmek	28
Türk dış politikasının tematik boyutları	33
Türk dış politikasında ikili ilişkiler ve bölgesel dinamikler	38
Sonuç yerine: Türkiye nasıl bir aktör?	43
BİRİNCİ KISIM	
<i>Türk Dış Politikasının Tarihsel Gelişimi</i>	45
BİRİNCİ BÖLÜM	
DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE TÜRK DİŞ POLİTİKASININ	
TEMEL PARAMETRELERİ	
MELİHA BENLİ ALTUNIŞIK	47
Giriş	47
Türk dış politikasının analizinde kavramsal meseleler	48
Orta güç ve bölgesel güç olarak Türkiye	48
Bölünüklük, yalıtkanlık, sınırdalık, eşitlik	49
Temel parametreler	50
Dış faktörler	50
İç faktörler	51
Temel yaklaşımlar	56
Sonuç	58

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA OSMANLI MİRASI

HAZAL PAPUÇÇULAR.....	63
Giriş	63
İmparatorluğun mirasının değişken niteliği ve Türk dış politikası	64
<i>Ders alınması gereken bir miras: Erken Cumhuriyet döneminin</i> <i>hâkim imparatorluk söylemi ve Türk dış politikasına etkileri</i>	64
□ Hasta adam	64
□ Şark Meselesi.....	65
□ İmtiyazlar/Kapitülasyonlar.....	65
□ Fütuhât ideolojisi.....	67
<i>İmparatorluk tahayyülünün yeniden inşası:</i> <i>Osmanlı mirası ve “yeni-Osmanlılık”</i>	67
□ Türk-İslâm Sentezi	68
□ Yumuşak Güç.....	69
Ortak meseleler: Türk dış politikasında imparatorluk bakiyesi	70
<i>Kurumsal miras</i>	70
<i>Türk dış politikasında Batı ve kimlik sorunu</i>	71
□ Avrupa Uyumu	72
□ Sevr Sendromu.....	73
<i>Sınırlar ve komşular</i>	74
□ Elviye-i Selâse	76
□ Hinterlant.....	77
□ ASALA	78
<i>Azınlıklar</i>	78
Sonuç	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGEMENLİK İNŞASI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI: KURTULUŞ SAVAŞI’NIN MİRASI

SEÇKİN BARIŞ GÜLMEZ.....	83
Giriş	83
□ Misak-ı Milli (Ulusal Ant).....	84
Türk dış politikasında 1920’li yıllar	85
<i>Diplomatik yenilgi: Musul sorunu</i>	85
Türk dış politikasında 1930’lu yıllar	87
<i>Dış politikada dönüşüm: Dünya ekonomik krizi ve İtalyan tehdidi</i>	87
□ Balkan Antantı (1934).....	88
□ Sadabat Paktı (1937)	89
<i>Montrö Boğazlar Sözleşmesi</i>	91
□ Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936).....	93
□ Hatay sorununun çözülmesi	93
□ “Tereyağı için silahlardan feragat etmek”	95
İkinci Dünya Savaşı’nda Türk dış politikası	96
<i>Savaşın başlangıcı: Aktif tarafsızlık ve denge</i>	96
<i>“Ateş seni çağırıyor”: Savaşa karşı diplomatik savaş</i>	98
<i>Savaşın ve tarafsızlığın sonu</i>	101
Sonuç	102

ÇERÇEVE

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN TARİHSEL VE SİYASAL ANLAMI

SERHAT GÜVENÇ - EVREN BALTA	105
Giriş: İmparatorluğun çözülüşü ve Sevr düzeni	105
Lozan Konferansı: Yeni bir uluslararası düzen arayışı	105
Konferansın tarafları	106
Antlaşmanın ana maddeleri ve düzenlemeleri	106
Sınırlar	107
Kapitülasyonların kaldırılması	107
Azınlık hakları	107
Boğazlar rejimi	107
Osmanlı borçları	108
Yabancı okullar ve patrikhane meselesi	108
Nüfus mübadelesi	108
Lozan'ın uluslararası hukuk ve diplomasi açısından önemi	108
Sevr'in antitezi olarak Lozan	108
Modern ulus-devletin doğuşu	108
Diplomatik devrim	108
Lozan'ın eleştirileri ve paradoksları	109
Sonuç: Lozan'ın uzun gölgesi	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTTİFAKLAR VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI:

SOĞUK SAVAŞ'IN MİRASI

NUR ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU - TUNCER BEYRİBEY	111
Giriş	111
Arayıştaki Türkiye: 1945-1952	111
Savaş sonrası SSCB'den gelen tehdit algısı	112
Batı ittifakına giriş: Truman Doktrini'nden NATO üyeliğine	113
□ Truman Doktrini	114
□ Marshall Planı	114
Batı ile kurumsallaşan ittifak ve yansımaları: 1952-1964	116
Batı ittifakının bir parçası olarak Ortadoğu siyaseti	116
□ Balkan Pakti	117
□ Bağdat Pakti	117
Amerikan üsleri meselesi	118
□ Eisenhower Doktrini	118
□ NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (Status of Forces Agreement - SOFA)	119
Doğu ile ticaret, Batı ile güvenlik bağı arayışları ve Küba krizi	120
İki kutup arası denge arayışı: 1964-1980	121
Kıbrıs krizi ve Johnson Mektubu	121
□ Johnson Mektubu	123
Batı Avrupa ile ilişkiler	123
□ Ankara Antlaşması	124
Kıbrıs Barış Harekâtı ve Batı ile gerginliğin artması	125
Afyon krizi ve çıkış arayışları	126
Sonuç	128

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'TA İTTİFAKLAR ARASINDA TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASI

BEHLÜL ÖZKAN.....	131
Giriş.....	131
İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikada arayışlar.....	132
Batı'ya karşı Doğu Bloku kozunu kullanmayı keşfetmek: 1954-1964.....	134
1964-1980: Ayı tarafından kucaklanmak?.....	137
□ Kompartmanlaşma.....	138
Soğuk Savaş'ın son on yılında kutuplar arasında Türkiye.....	142
□ Guadalup Zirvesi (1979).....	143
□ Ostpolitik.....	146
Sonuç.....	146

ALTINCI BÖLÜM

TEHDİT ALGISI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI: KIBRIS SORUNU MİRASI

CİHAN DİZDAROĞLU.....	151
Giriş.....	151
Tarihsel arka plan: Kuşbakışı Kıbrıs sorunu.....	152
<i>Adada Osmanlı hâkimiyeti</i>	152
<i>İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğinin tesisi</i> <i>ve toplumlararası çatışmaların arka planı</i>	153
□ Plebisit.....	154
Türk dış politikasında Kıbrıs sorunu:	
Tehdit algısında süreklilikler ve değişimler.....	155
<i>Toplumlararası çatışmalardan Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesine</i>	155
□ Enosis.....	156
□ Taksim.....	157
□ Erenköy.....	158
<i>Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası gelişmeler</i>	160
<i>Türkiye-AB ilişkileri ve Kıbrıs sorunu (1990-1999)</i>	161
□ Lüksemburg Zirvesi.....	162
□ Konfederal çözüm önerisi.....	163
AKP döneminde Kıbrıs politikasında değişim ve süreklilik.....	164
<i>Uzlaşmacı ve ılımlı Kıbrıs politikası</i>	165
□ Annan Planı.....	165
<i>Güvenlik odaklı politikalara geri dönüş</i>	169
Sonuç.....	171

YEDİNCİ BÖLÜM

REJİM, LİDER, DIŞ POLİTİKA: 1980'Lİ YILLAR

MUSTAFA AYDIN - KAREL FRANCO VALANSI.....	177
Giriş.....	177
Kavramsal çerçeve.....	179
<i>Dış politika analizi</i>	179
<i>Siyasi rejimin doğası ve dış politika</i>	180

Dış politika ve liderler	181
1980'lerde Türkiye'nin dış politikası	183
□ Milli Güvenlik Konseyi / Milli Güvenlik Kurulu Ayrımı.....	183
Türkiye'de askerî rejim ve dış politikada hükümet yapısının etkileri, 1980-1983	185
Sivil hükümete dönüş: Özal dönemi, 1983-1991	187
□ 24 Ocak Kararları.....	189
Sonuç	192

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1990'LI YILLARDA DIŞ POLİTİKA

GENCER ÖZCAN	195
Giriş	195
Zayıf koalisyon hükümetleri dönemi	196
“Kürt realitesi” ve sonrası	197
SSCB dağılırken Türk dünyası düşleri	199
□ Milli Güvenlik Siyaset Belgesi.....	200
Orta Asya ve Kafkaslar	201
Rusya ile rekabetten işbirliğine	203
Körfez Krizi: Kürt sorununun bölgeselleşmesi	204
Kuzey Irak'ta sınırötesi hareketlilik	207
İsrail ile askerî yakınlaşma	208
İran ile gerginlik	209
Suriye'ye “caydırıcı askerî baskı”	211
Sonuç	214

DOKUZUNCU BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

EVREN BALTA - TAŞKIN TOPRAK İPEK	219
Giriş	219
İlk dönem (2002-2007): Batı yönelimi ve liberal uluslararasııcılığın stratejik işlevi	221
□ İttifak uyumu (<i>alliance cohesion</i>).....	221
□ Liberal uluslararasııcılık (<i>liberal internationalism</i>).....	222
Kırılma noktaları	222
İkinci dönem (2008-2014): Medeniyetçi özerklik	224
Kırılma noktaları	226
□ Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin).....	226
İŞİD ve Kürt aktörlerin yükselişi (2014)	227
İttifak uyumu	228
Üçüncü dönem (2016-2021): Milliyetçi koalisyon ve Batı karşıtlığı	229
Batı karşıtlığının kurumsallaşması	230
Rusya'yla yumuşama ve Astana Süreci	230
□ Astana Süreci.....	231
□ “Omnibalancing” Stratejisi.....	232
Doğu Akdeniz'de çatışmalı özerklik	232
Avrupa göç mutabakatı ve göçün güvenlikleşmesi	233

Dördüncü dönem (2021 sonrası):

Batı ittifakı ile normalleşme ve iktisadi güvenlik.....	234
<i>Ekonomik mecburiyet ve dış politikanın finansallaşması</i>	234
<i>Ukrayna savaşı: Batı'ya göreli dönüş ve post-özerklik dönemi</i>	236
<i>Değişen Ortadoğu: Abraham Anlaşmaları, 7 Ekim ve kriz yönetimi</i>	238
□ Abraham Anlaşmaları (2020).....	238
<i>Trump'ın ikinci dönemi: Bölgesel savaş, lider diplomasisi ve işlem bazlı yakınlaşma</i>	240
Sonuç.....	242

ONUNCU BÖLÜM

CUMHURİYET'İN 100 YILLIK PARADOKSU:

KÜRTLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

SERHUN AL.....	245
Giriş.....	245
Tarihsel arka plan.....	246
Analitik çerçeve: Sosyal inşacılık, kimlik ve dış politika.....	248
20. yüzyılda Kürt sorununun Türkiye dış politikasına yansımaları.....	248
<i>1950'lere kadar Kürt siyasal hareketleri ve Türkiye'nin Ortadoğu'da dış politika yapımı</i>	248
Soğuk Savaş dönemi, Kürtler ve Türkiye'nin Ortadoğu ittifakları.....	250
1990'larda PKK'nin Ankara için yarattığı dış politika paradoksları.....	251
<i>Kürt sorununun Türkiye-Batı ilişkilerine etkisi</i>	251
<i>Körfez Savaşı ve Irak ile ilişkiler</i>	252
□ Irak'taki başlıca Kürt aktörleri.....	253
<i>Türkiye-Rusya ilişkilerinde Kürt denklemi</i>	254
<i>1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanma süreci</i>	254
□ Adana Mutabakatı (1998).....	255
2000'lerde yükselen AKP, yeni Türkiye ve barış ve çatışma arasında Kürt sorunu.....	256
<i>Davutoğlu Doktrini ve "komşularla sıfır sorun" yaklaşımı</i>	257
□ 2013-2015 Çözüm Süreci.....	257
Arap Baharı sonrası yeni Ortadoğu.....	258
□ Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askerî operasyonları.....	259
Sonuç.....	260

İKİNCİ KISIM

Türk Dış Politikasında Temel Meseleler.....

ON BİRİNCİ BÖLÜM

HARİCİYENİN, DİPLOMATLARIN VE DİPLOMATLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ

RAHİME KÜRÜM-SÜLEYMANOĞLU.....	265
Giriş.....	265
Tarihsel arka plan: Osmanlı diplomasisinden kalanlar.....	266

Türk Dışışleri Bakanlığı'nda kadroların dönüşümü	268
<i>Homojen bir sosyolojik geçmişe sahip olduğu 1980 öncesi dönem</i>	268
□ “Harbiye artı Mülkiye, eşittir Türkiye”	269
□ Koridor sicili	270
□ Klikçilik	271
<i>Diplomasinin sosyolojik yapısındaki dönüşüm: 1980'den 2000'lere</i>	271
□ Bakan trafiğı	272
□ Programatik elitler	273
Dünya diplomasisindeki değişimden gelen kesişimler	274
□ Karşılıklılık İlkesi (<i>reciprocity</i>)	274
□ Viyana Kongresi	275
□ Monşer	276
Kadınların diplomasi tarihindeki rolü	277
<i>Osmanlı'dan modern döneme</i>	277
<i>Cumhuriyet dönemi ve kadın diplomatların yükselişi</i>	278
□ Adile Ayda - Hayatı	279
<i>Toplumsal cinsiyet dönüşümü ve günümüzde Türk diplomasisi</i>	279
□ Toplumsal cinsiyet	280
Sonuç	282

ON İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE DİŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA SÜREÇLERİ

BİNNUR ÖZKEÇECİ-TANER	285
Giriş	285
Dış politika analizinde yapısal-sistemik bakış açıları ve rasyonel aktör modeli	285
□ Karar birimleri (<i>decision-making units</i>)	286
□ Karar düzeyleri (<i>levels of analysis</i>)	287
Dış politika analizinde iç faktörler	287
Karar alma süreci açısından dış politika analizi	288
<i>Bireysel düzey</i>	288
<i>Bürokratik ve örgütsel düzey</i>	289
<i>Karar birimi yaklaşımı</i>	290
Türk dış politikasında karar alma süreçleri ve karar birimleri	291
<i>1923-1990 dönemi dış politika karar alma süreci</i>	291
<i>1991-2002 dönemi dış politika karar alma süreci:</i>	
<i>Koalisyon hükümetleri, ideolojik kutuplaşmanın derinleşmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin artan ağırlığı</i>	293
<i>2002-2017 dönemi dış politika karar alma süreci</i>	295
<i>2017 ve sonrası dış politika karar alma süreci:</i>	
<i>Baskın lider olarak Erdoğan ve dış politikanın kişiselleştirilmesi</i>	299
Sonuç	303

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KRİZLER VE KRİZ YÖNETİMİ

ESRA DİLEK	305
Giriş	305
Dış politika çalışmalarında kriz ve kriz yönetimi:	
Kavramsal bir tartışma	306
Türk dış politikasının dönüşümü ve 2000'ler sonrası üç temel krize bir bakış	308
2010 Türkiye-İsrail Mavi Marmara krizi	310
2015 Türkiye-Rusya uçak krizi	313
2020 Türkiye-Yunanistan Doğu Akdeniz deniz yetki alanları krizi	316
Türk dış politikasında kriz yönetimine karşılaştırmalı bir bakış	318
Sonuç	321

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAMUOYU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

ÖZGEHAN ŞENYUVA - EBRU Ş. CANAN SOKULLU - MUSTAFA AYDIN	325
Giriş	325
Dış politika-kamuyu araştırmaları çalışmalarının gelişimi	326
Kamuyu ve dış politika: Klasik anlayış	326
Kamuyunun artan önemi ve klasik anlayışın sonu	327
□ Seyirci maliyeti (audience cost) kavramı ve iki düzeyli oyun yaklaşımı	327
Küreselleşme ve kamuyu çalışmalarında yeni dönem	329
Türkiye'de kamuyu ve dış politika: Araştırmalar ve yöntemler	332
Türkiye kamuyu ve dış politika: Verilerin gösterdiği	333
□ Türk Dış Politikası Kamuyu Algıları Araştırması hakkında	334
Dış politika yapımında kamuyunun rolü	337
Türkiye kamuyu ve dış politika: Temel bulgular ve sonuçlar	338
Sonuç	340

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

ÖZDEN SEZGİ DURGUN ÖZKAN - EMRE ERŞEN	343
Giriş	343
□ Jeopolitik	344
Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa döneminde jeopolitik yaklaşımlar	344
Osmanlı İmparatorluğu çözülürken jeopolitik eksenler	344
Pan-İslâmizm	345
Pan-Türkizm	345
□ Türk-İslâm Sentezi	346
Anadolu merkezli ulus-devlet anlayışı	346
Türkiye Cumhuriyeti inşasında jeopolitik yaklaşımlar	347
Jeopolitik kimlik arayışı	348
Jeopolitik hassasiyetler: Köprü, merkez, kilit	350
□ Jeopolitik dogma	351
Soğuk Savaş jeopolitiği	351

Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasında jeopolitik	352
1991-1997 dönemi	352
□ Avrasyacılık	353
1997-2002 dönemi	354
AKP döneminde Türk dış politikasında jeopolitik	355
2002-2005 dönemi	355
2005-2011 dönemi	356
□ Büyük Ortadoğu Projesi	357
□ “Dünya beşten büyüktür”	358
2011-2016 dönemi	358
□ Değerli yalnızlık	359
2016-2024 dönemi	359
Sonuç	360

ON ALTINCI BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ÇOKTARAFLILIK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

<i>DİÇDEM SOYALTIN COLELLA - DİDEM BUHARİ</i>	363
Giriş	363
Dış politikada çoktaraflılık ve uluslararası örgütler	364
<i>Kavramsal ve teorik yaklaşımlar</i>	364
<i>Uluslararası örgütler yazını</i>	365
<i>Uluslararası örgütler ve çoktaraflılık</i>	367
□ Güvenlik ikilemi	367
Türkiye'nin çoktaraflı dış politikası ve uluslararası örgütlere yaklaşımı	368
<i>Türkiye ve uluslararası örgütlere üyelik</i>	368
<i>Yeni Türkiye ve çoktaraflı dış politika</i>	370
□ 1 Mart Tezkeresi	371
Türk dış politikasında tartışmalı çoktaraflılık	372
<i>Tartışmalı çoktaraflılık ve Batı ile ilişkiler</i>	372
<i>Tartışmalı çoktaraflılık ve yükselen güçler ile ilişkiler</i>	274
Sonuç	276

ON YEDİNCİ BÖLÜM

ASKERİ GÜÇ, SAVUNMA SANAYİSİ VE DIŞ POLİTİKA

<i>ÇAĞLAR KURÇ</i>	381
Giriş	381
Askerî gücü tanımlama ve ölçme	382
Askerî teknoloji, doktrin ve dış politika	385
Tedarikçi bağımlılığı ve dış politika	386
Savunma sanayileşmesinin gerekçeleri, hedefleri ve sınırları	387
□ Askerî diplomasi ve zorlayıcı diplomasi	389
Türkiye'nin askerî gücünün değişimi, savunma sanayisi yatırımları ve dış politika dönüşümleri	390
<i>1920'ler ve 1930'lar: Yeniden inşa</i>	390
<i>1939-1945: Aktif tarafsızlık</i>	393

1945'ten 1960'lara: Yalnızlık ve güvenlik arayışı	394
1960 ve 1970'ler: Savunma ve güvenlik politikalarında kırılma: Kıbrıs	395
1980'ler: Ulusal savunma sanayisinin temelleri	397
1990'lar: PKK'yle mücadele ve ambargolar	398
AKP'li yıllar: Yumuşak güçten sert güce geçiş	399
□ Teknomilliyetçilik	402
Sonuç	403

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, TEHDİT ALGISI VE DIŞ POLİTİKA

UMUT CAN ADISÖNMEZ	407
Giriş	407
Ontolojik güvenlik ve güvensizlik	410
Hafıza, kimlik ve Türkiye'nin ontolojik güvenliği: "Biz" kimiz? "Öteki" kim?	411
□ Büyük grup kimliği	413
Türk dış politikasının sosyopsikolojik altyapısına "iç"ten bir bakış	414
Sonuç	419
Teşekkür	420

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

EKONOMİ, ENERJİ VE TÜRK DİŞ POLİTİKASI

TOLGA DEMİRYOL	423
Giriş	423
20. yüzyıl boyunca ekonomi, enerji ve dış politika ilişkisi	424
Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomik bağımsızlık ve denge arayışı	424
□ Büyük Buhran	425
Savaş sonrası Batı'ya entegrasyon	426
□ Bretton Woods Sistemi	426
1960-1970 döneminde planlı ekonomi ve dış politikada arayışlar	428
□ İthal ikamecilik	428
□ 1973 ve 1979 petrol krizleri	429
1980'ler: Piyasa reformları ve bölgesel açılımlar	430
1990'lar: Soğuk Savaş sonrası ekonomi-dış politika ilişkisi	431
2000'li yıllarda ekonomi, enerji ve dış politika	434
2001 krizi ve reformlar	434
Model ülke, komşularla sıfır sorun ve yumuşak güç tartışmaları	436
□ Doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımları	438
İthalat bağımlılığı ve enerjinin araçsallaştırılması	438
□ Ukrayna savaşı ve AB enerji güvenliği	440
Değişen küresel dengeler ve işbirlikleri	440
□ Petrol boru hatları	442
□ Doğal Gaz boru hatları ve projeleri	442
□ Kuşak ve Yol Girişimi	444
Sonuç	445

YIRMİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE, GÖÇ VE DIŞ POLİTİKA

DENİZ ŞENOL SERT	449
Giriş	449
Tarihsel bağlam	450
□ Türkiye diasporası	453
Çağdaş göç eğilimleri	454
Düzenli-düzensiz göç	454
Uluslararası ve geçici koruma	455
□ 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve Mülteci Tanımı	457
Türkiye'nin zorunlu göç yaklaşımı	458
□ Türkiye'nin Geçici Koruma Yönetmeliği	459
□ Yerel entegrasyon	460
İkili ve çoktarafli ilişkiler	460
□ Uluslararası Göç Örgütü	462
□ Budapeşte Süreci	462
Sınırlar ve güvenlik	463
Göç diplomasisi	464
Sonuç: Politika önerileri ve gelecek perspektifleri	465

YIRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA STATÜ ÖĞELERİ VE STATÜ ARAYIŞI

FULYA HİSARLIOĞLU - LERNA K. YANIK	469
Giriş	469
□ Hiyerarşi	470
Dış politikada statü nedir?	471
Uluslararası ilişkilerde statü arayışları ve statü sembolleri	473
Uyumdan meydan okumaya statü arayışı stratejileri	474
Sosyal hareketlilikle uyum	474
Sosyal yaratıcılık	475
Sosyal rekabet	476
Türk dış politikasında statü arayışları	477
Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde statü arayışı: Üstünlük arayışından eşitlik arayışına	477
□ Paris Antlaşması	479
□ Berlin Konferansı	480
Modern Türkiye'nin kuruluşu ve uluslararası sistemle bütünleşme çabaları ile gelen statü anlayışı ve arayışı	481
Sosyal hareketlilik: Batı merkezli dünya düzeninin eşit mensubu modern Türkiye	481
Benzemez kimse sana: Sosyal yaratıcılıkta Türkiye modeli	482
11 Eylül sonrası ve AKP dönemi Türk dış politikasında statü arayışları	484
Yeni-Osmanlıcı istisnacılık	484
"Merkez ülke" Türkiye	486
Niş diplomasi	488
Sonuç	488

YIRMİ İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKADA BATI KARŞITLIĞI

SENEM AYDIN-DÜZGİT - ALİ BAYDAROL.....	493
Giriş	493
Bir dış politika kavramı olarak Batı karşıtlığı.....	494
Türk dış politikasında Batı karşıtlığının tarihsel kökenleri	495
<i>Osmanlı İmparatorluğu-Avrupa ilişkileri (1839-1918)</i>	495
<i>Tek Parti dönemi: Kuruluş ve Batılılaşma (1923-1950)</i>	499
<i>Tek Parti dönemi sonrası artan Batı karşıtlığı (1950-2002)</i>	500
<i>AKP döneminde Batı karşıtlığı: Değişen küresel düzen ve iç politika</i>	503
Sonuç	506

YIRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN YUMUŞAK GÜCÜ:

ARAÇLAR, COĞRAFYALAR VE SINIRLAR

EVREN BALTA - ALİ BAYDAROL - SERHAT GÜVENÇ	511
Giriş	511
Yumuşak güç: Kavram, yeni tartışmalar ve kamu diplomasisinden farkı	512
<i>Nye ve kavramın doğuşu</i>	512
<i>Kavrama yönelik eleştiriler ve yeni tartışmalar</i>	513
□ Güç türleri	514
□ Yumuşak güç ve kamu diplomasisi aynı şey mi?	515
Türkiye’nin yumuşak güç mimarisinin dönüşümü	516
<i>Öncüller: Erken Cumhuriyet’ten Soğuk Savaş’a</i>	516
<i>1990’lar: Türk dünyasına açılış ve ilk kurumsallaşma</i>	517
□ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	517
<i>2000’ler: AKP dönemi ve kurumsallaşma dalgası</i>	518
Bölgesel odaklar: Nereye, kime?	520
<i>Ortadoğu: “Model”den kutuplaşmaya</i>	520
<i>Balkanlar: Osmanlı mirası ve kimlik üzerinden nüfuz</i>	521
<i>Afrika: Açılımın vitrini</i>	522
<i>Orta Asya ve Kafkasya: İkinci dalga</i>	523
<i>Asya: Potansiyel ve sınırlar</i>	524
<i>Batı: Model ülke algısından rejim tartışmalarına</i>	525
□ Türkiye’nin yumuşak güç kullanımında Diyanet’in rolü	525
Ekrandaki Türkiye: Diziler ve popüler kültürün gücü	526
□ Gümüş’ten Ertuğrul’a	527
Kalkınma yardımları ve insani diplomasi	527
Eleştirel perspektifler	529
Sonuç: Yumuşak güç ve Türkiye’nin kimlik tartışmaları	530

ÜÇÜNCÜ KISIM

Türk Dış Politikasında İkili İlişkiler ve Bölgesel Dinamikler

535

YIRMI DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN TRANSATLANTİK POLİTİKASI

SERHAT GÜVENÇ	537
Giriş	537
Soğuk Savaş ve “stratejik Batılılık”	538
□ CENTO	539
Sovyet tehdidi ve NATO	539
Hegemonik geçiş dönemi ve ittifak içi ayrışmalar	540
Atlantikçi ve Avrupacı ayrışması uç verirken Türkiye’nin durumu	541
Kıbrıs sorununun Türkiye’nin Atlantikçi eğilimlerini pekiştirmesi	542
Yumuşama ve Türkiye’nin düşen “emlak” değeri	543
Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk krizler	544
□ U-2 casus uçağının düşürülmesi	545
Türkiye’nin Kıbrıs’a askerî müdahalesi	546
1980’ler ve Transatlantik ilişkilerin ikinci baharı	547
□ CENTCOM	548
Körfez Savaşı ve sonrası: “Stratejik ortaklık” denemesi	549
Ortadoğu’da çelişen çıkarlar	550
11 Eylül ve etkileri	552
□ Yeni muhafazakârlık	552
Obama dönemi: Yeni başlangıç arayışı	554
Sorunların gölgesinde	554
İşbirliği konuları: F-35 ve NATO füze kalkanı	556
□ Türkiye’deki NATO/ABD askerî varlığı	557
İşlem bazlı yaklaşımın yükselişi	558
Türk-ABD ilişkilerinde liderler dönemi	559
□ CAATSA	561
Rusya-Ukrayna Savaşı gölgesinde Türkiye-ABD ilişkileri	561
Trump’ın ikinci dönemi	563
Sonuç	565

YIRMI BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKASI

ÇİĞDEM NAS	569
Giriş	569
Avrupa bütünleşmesi: Tarihsel süreç ve kurumsal yapı	570
□ Pan-Avrupa Hareketi	570
□ AB genişlemesi	572
□ AB kurucu antlaşmaları	573
□ Brexit	574
Tarihsel arka plan ve etkiler	574

Türkiye'nin AB politikasının evrimi	575
Ankara Antlaşması ve ortaklık ilişkisi	575
□ Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte AT üyeliği konusu	576
Gümrük Birliği ve ekonomik etkiler	577
□ Ortak ticaret politikası ve ortak gümrük tarifesi	578
□ Serbest ticaret anlaşması ve Gümrük Birliği	579
□ AB ikiz öncelikler: Yeşil Mutabakat ve dijital gündem	579
Adaylık ve katılım süreci	580
□ Kopenhag Kriterleri	582
□ Tarama süreci	582
□ Türkiye-AB katılım müzakereleri	583
□ Avrupalılaşma ve Avrupasızlaşma	584
Müzakerelerin tıkanması ve AB hedefinden uzaklaşma	585
□ Avrupa Komisyonu ve AP Türkiye raporları	585
İlişkilerin canlandırılması için arayışlar	586
Türkiye'nin AB politikasının belirleyici unsurları	588
Kimlik ve kültürel boyut	588
Siyasi koşulluluk ve demokratikleşme süreci	589
Ekonomik arayışlar	590
□ Gümrük Birliği'nin modernizasyonu	591
Diğer dış politika hedefleri ile uyumsuzluk	591
Sonuç: Türkiye'nin AB politikasında açmazlar ve olasılıklar	592

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN RUSYA POLİTİKASI

MİTAT ÇELİKPALA	595
Giriş	595
İmparatorlukların mirası	596
Cumhuriyet'in ilk yılları: Batı mı, Sovyetler mi?	597
□ 1925 Anlaşması	598
İkinci Dünya Savaşı döneminde Sovyet Rusya ile ilişkiler	599
Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya ile ilişkiler	601
Sovyetler'in çöküşü ve Rusya ile rekabet	603
2000-2014: Rekabete dayalı ikili ilişkilerden bölgesel işbirliğine geçiş	606
İşbirliğinin sınırları: 2014-2016	609
İşbirliği-rekabet sarmalında yeniden yakınlaşma, 2016'dan günümüze	613
Sonuç	618

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN GÜNEY KAFKASYA VE ORTA ASYA POLİTİKASI

AYÇA ERGUN	623
Giriş	623
Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası	624
Türkiye-Azerbaycan ilişkileri	625
□ Karabağ savaşları	627
Türkiye-Ermenistan ilişkileri	628
□ 2009 Zürih Protokolleri	629

Türkiye-Gürcistan ilişkileri	631
□ Orta Koridor ve Güney Kafkasya'nın bağlantısallık açısından önemi	632
□ Bölgesel sahiplik ve 3+3 Platformu	634
Türkiye-Orta Asya ilişkileri	634
Türkiye'nin Avrasya açılımı ve etki alanını geliştirme örneği olarak Türk Devletleri Teşkilatı	638
Türkiye'nin Avrasya bölgesindeki yumuşak güç araç ve politikaları	639
Sonuç	640

YIRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASINI ANLAMAK: TARİH, İNSANİ BAĞLAR, YUMUŞAK GÜÇ VE ÇIKARLAR

BİRGÜL DEMİRTAŞ	645
Giriş	645
İki savaş arası dönemde Türkiye Cumhuriyeti ve Balkanlar	646
□ Büyük Bulgaristan hayali	647
Soğuk Savaş boyunca Türkiye ve Balkanlar	648
Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ve Balkanlar	652
□ NATO'nun eski Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtları.....	653
□ TİKA.....	654
AKP döneminde Türk-Balkan ilişkileri	654
□ Yunus Emre Enstitüsü (YEE)	655
Sonuç	657

YIRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

DERYA GÖÇER	661
Giriş	661
Dış politika analizi ve araçları	662
Dönemler	664
1945-1980: Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikasını belirleyen başat unsur küresel rekabet midir?	664
□ FIGÜR 1 / Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'yla ilişkilerde önemli dönemler	666
1980-2002: Soğuk Savaş'ın son döneminde ve bitmesinin ardından değişen bölge dinamiklerinde Türkiye eşik ülke kimliği nasıl dönüştü?	668
□ FIGÜR 2 / 1980 ve 1990'larda önemli dönemler	671
□ FIGÜR 3 / AKP döneminde Ortadoğu'yla ilişkilerde dönüm noktaları.....	672
2002-2011: AKP iktidarında Ortadoğu politikasındaki süreklilik ve kopuş noktaları neler oldu?	673
2011-2020: Arap ayaklanmaları sonrası değişen Ortadoğu'ya politika geliştirilirken milli güvenlik ile rejim güvenliği arasındaki tansiyon nasıl etkili oldu?	675
□ FIGÜR 4 / Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkisinde yeni bir dönem: IŞİD saldırıları	676
2020-2023: Ortadoğu'yla normalleşme süreçlerini nasıl açıklayabiliriz?	678
Sonuç	680

OTUZUNCU BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AKDENİZ POLİTİKASI

ZUHAL MERT UZUNER.....	683
Giriş	683
1990'lara kadar Akdeniz'in Türk siyasal düşüncesinde ele alınışı.....	684
1923-1939: Revizyonizm karşıtı dönem	684
1939-1944: Akdeniz'e yayılan savaş ve savaş dışı kalma çabaları	686
Akdeniz'de İngiliz hâkimiyetinin sonu ve Kıbrıs merkezli Akdeniz politikası dönemi	687
1990-2008 arası siyasi bir bölge olarak Akdeniz'in gelişimi	689
Değişen uluslararası düzen ve yeni fırsatlar dönemi	689
ABD ve İsrail ile güvenlik temelli yakın işbirliği dönemi	689
AB üyelik perspektifi odaklı dönem	690
AB üyelik perspektifi ve Kıbrıs sorunu bağlantısının pekişme dönemi	691
□ Büyük Ortadoğu (Greater Middle East) ve Genişletilmiş Büyük Ortadoğu (Extended Greater Middle East)	692
2008'den günümüze Türk dış politikasında Akdeniz'in yeri ve önemi	693
Deniz yetki alanları, enerji kaynakları ve yeni işbirlikleri dönemi	693
□ Sevilla haritası	694
Mavi Vatan ve Kıbrıs siyasetinin dönüşümü	695
□ Mavi Vatan	696
Arap Baharı ve ideolojik ayrışma dönemi	698
Göç ve Suriye İç Savaşı'nın etkisi	699
Afrika ve Libya politikasının gelişimi ve Akdeniz'e etkisi	700
Akdeniz güvenliği açısından Ukrayna savaşı	702
Akdeniz güvenliği açısından İsrail ile ilişkiler ve Gazze Savaşı	703
Sonuç	704

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI:

GEÇMİŞ, BUGÜN, GELECEK

SERHAT GÜVENÇ - ÖZGÜR ÖZDAMAR	707
Giriş	707
İki savaş arası dönemde Türk dış politikasında Karadeniz	708
□ Yavuz Zırhlısı	709
İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Karadeniz politikası	710
□ Uzun telgraf	711
Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin Karadeniz politikası	711
Erken Soğuk Savaş dönemi (1952-1974)	712
Geç Soğuk Savaş dönemi (1980-1991)	713
Soğuk Savaş sonrası: Çoktarafılığın yükselişi	715
11 Eylül ve ABD müdahaleciliğinin gölgesinde Karadeniz	720
□ Bölgesel sahiplik	721
Rusya'nın yükselişi: 2008-2014	722

Bölgesel sahiplikten Rusya'yı dengelemeye.....	723
Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi Karadeniz politikası.....	725
□ Orta Koridor.....	727
Sonuç.....	728

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ SOĞUK SAVAŞ'TAN YENİSİNE: TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

ÇAĞDAŞ ÜNGÖR.....	731
Giriş	731
□ Çin modeli.....	732
20. yüzyılın bakiyesi: “Kızıl Çin” imgesi	732
□ Kuşak ve Yol Girişimi (KYG).....	733
□ Uygur sorunu.....	734
Çin'in yükselişi ve Türkiye	735
□ Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).....	737
□ Orta Koridor.....	738
Yeni Soğuk Savaş'ın ikilemleri: ABD ve Çin arasında Türkiye	740
□ Asya Mihveri.....	740
□ Teknolojik Soğuk Savaş.....	741
Sonuç.....	742

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN (SAHRAALTI) AFRIKA POLİTİKASI

GÖNENÇ UYSAL.....	745
Giriş	745
□ Sahraaltı Afrika.....	746
İlk dönem ilişkiler: 1945-2002	746
□ Bağımlılık Okulu ve Afrika.....	747
AKP dönemi Afrika ile ilişkiler: 2002'den günümüze	750
Siyasi ilişkiler	750
□ Gündem 2063.....	752
Ekonomik ilişkiler	753
□ Alt-emperyalizm.....	753
□ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK).....	754
Sahraaltı Afrika'da Türkiye kökenli doğrudan yatırımlar	756
Sahraaltı Afrika'ya yapılan dış yardımlar	759
Sahraaltı Afrika ile askerî ilişkiler	760
Sonuç.....	765

YAZARLAR.....	771
---------------	-----

DİZİN.....	779
------------	-----

KISALTMALAR

AB (EU)	European Union - Avrupa Birliği
ABD	United States of America - Amerika Birleşik Devletleri
AET (EEC)	European Economic Community - Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT (OSCE)	Organization for Security and Co-operation in Europe - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIIB	Asian Infrastructure Investment Bank - Asya Altyapı Yatırım Bankası
AKEL	Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú - Emekçi Halkın İlerici Partisi
AKKA (CFE)	Treaty on Conventional Armed Forces in Europe - Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia - Ermenistan'ın Kurtuluđu için Ermeni Gizli Ordusu
AT (EC)	European Community - Avrupa Topluluğu
BLACKSEAFOR	Black Sea Naval Co-operation Task Group - Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
BM (UN)	United Nations - Birleşmiş Milletler
BMGK (UNSC)	United Nations Security Council - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan (Boru Hattı)
CAATSA	Countering America's Adversaries Through Sanctions Act - ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası
CENTCOM	United States Central Command - ABD Merkez Komutanlığı
CENTO	Central Treaty Organization - Merkezî Antlaşma Örgütü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency - Merkezî İstihbarat Teşkilatı
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DAEŞ (ISIS)	Islamic State of Iraq and Syria - Irak ve Şam İslâm Devleti
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DP	Demokrat Parti
EAST-MED	Eastern Mediterranean - Doğu Akdeniz (Doğal Gaz Boru Hattı Projesi)
EFTA	European Free Trade Association - Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EUCOM	United States European Command - ABD Avrupa Komutanlığı
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
FONOPS	Freedom of Navigation Operations - Seyrüsefer Serbestisi Operasyonları
G20	Group of Twenty - Yirmiler Grubu
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

HDP	Halkların Demokratik Partisi
HTŞ	Heyet Tahrir el-Şam
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IOM	International Organization for Migration - Uluslararası Göç Örgütü
IMO	International Maritime Organization - Uluslararası Denizcilik Örgütü
JAMMAT	Joint American Military Mission for Aid to Turkey - Amerikan Askerî Yardım Kurulu
KDP	Partiya Demokrata Kurdistanê (Kürdistan Demokrat Partisi)
KEİ (BSEC)	Black Sea Economic Cooperation - Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KYG (BRI)	Belt and Road Initiative - Kuşak ve Yol Girişimi
LNG	Liquefied Natural Gas - Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB (EEZ)	Exclusive Economic Zone - Münhasır Ekonomik Bölge
MGK	Milli Güvenlik Kurulu (ya da Milli Güvenlik Konseyi - 12 Eylül yönetimi)
MSP	Milli Selamet Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PfP	Partnership for Peace - Barış İçin Ortaklık
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PSI	Proliferation Security Initiative - Kitle İmha Silahlarının Yayılmasını Önleme Girişimi
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SDI	Strategic Defense Initiative - Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları)
SEATO	Southeast Asia Treaty Organization - Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SOFA	Status of Forces Agreement - Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi
SSCB (USSR)	Union of Soviet Socialist Republics - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİO (SCO)	Shanghai Cooperation Organization- Şanghay İşbirliği Örgütü
TKAE	Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TANAP	Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline - Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea - Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Koruma Birlikleri)
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TEŞEKKÜR

Bu kitabın düşünsel çerçevesinin kurulması, bölümlerin birbiriyle uyumlu hale getirilmesi ve bütünün editoryal olarak olgunlaştırılması sürecinde emekleri belirleyici olan Taşkın Toprak İpek'e özel olarak teşekkür ederiz. Farklı disiplinlerden ve yaklaşımlardan gelen metinleri dikkatle okuyup, geri bildirimleriyle yeniden düzenleyerek bu çalışmanın tutarlı ve okunabilir bir bütün haline gelmesinde temel bir rol üstlendi.

Bu bir derleme kitap. İçeriği bölüm yazarlarının emeğinin ürünüdür. Kitabı oluşturan 33 bölümünün yazarlarına, kitaba katkı konusundaki hevesleri, gayretleri ve en çok da sabır ve anlayışları için teşekkür borçluyuz. Çünkü aklımızdaki takvim, yaşamın doğal akışına ayak uyduramadı. Umudumuz, beklediğimize degecek ve içimize sinecek bir çalışmanın ortaya çıkmış olmasıdır.

Bu projeyi başından itibaren destekleyen İletişim Yayınları'na teşekkür borçluyuz. Kitabın fikrinin olduğu ilk aşamalardan baskıya giden sürecin sonuna kadar sundukları kurumsal destek, bu çalışmanın hayata geçmesini sağladı. Başta Tanıl Bora, Tuğrul Paşaoğlu ve Ahmet İnsel olmak üzere, ismi tek tek anılmayan tüm yayınevi çalışanlarının emeğini burada kayda geçirmek isteriz. Bu kitabın ortaya çıkışında yönlendirici katkıları bulunan İletişim Yayınları'ndan Kerem Ünüvar'a ayrıca ve özel olarak teşekkür ederiz. Çalışmanın kavramsal çerçevesinin netleşmesi, bölüm yapısının belirlenmesi ve metnin Türk dış politikası literatüründeki yerinin düşünülmesi süreçlerinde yaptığı yorumlar, bu kitabın genel kurgusunu güçlendirdi. Editoryal tartışmalarda dile getirdiği eleştiriler ve öneriler, kitabın hem akademik hem de pedagojik açıdan daha sağlam bir zemine oturmasına yardımcı oldu.

Metnin son aşamadaki editoryal biçimlenişinde, dilsel tutarlılığın sağlanmasında ve baskı öncesi son okumaların yapılmasında gösterdiği titiz çalışma için

Arda Kalacoş'a içten teşekkür ederiz. Gözden kaçabilecek ayrıntılara dikkat etmesi, üslup ve akış konusundaki önerileri, kitabın nihai biçimine anlamlı bir katkı sundu.

Bu kitabı hazırlarken Türk dış politikası literatüründeki kuramsal zenginliği ve tarihsel birikimi olabildiğince yansıtmayı amaçladık. Farklı kuramsal yaklaşımları, dönemlendirme çabalarını ve yöntemsel tartışmaları yan yana getirmenin, alanın dinamiklerini daha doğru yansıtacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle tek bir kuramı ya da tek bir açıklama biçimini merkeze almak yerine, çoksesli ve tartışmaya açık bir çerçeve kurmaya çalıştık. Kuramsal çeşitlilik, tarihsel dikkat ve eleştirel yorum gücünü gözeterek, kitabın Türk dış politikası çalışmalarına uzun erimli bir katkı sunmasını hedefledik.

Çalışmanın farklı aşamalarında görüşlerini bizimle paylaşan, çeşitli bölümleri tartışma fırsatı bulduğumuz meslektaşlarımızın katkıları da bizim için yol gösterici oldu. Türk dış politikasının tarihsel evrimi, güncel yönelimleri ve kavramsal tartışmaları üzerine yaptığımız görüş alışverişleri sırasında Soli Özel, Behlül Özkan, Mitat Çelikipala ve Gencer Özcan'ın değerlendirmelerinden yararlandık. Bu tartışmalar, hem kitaptaki temel soruların keskinleşmesini hem de bölümler arasındaki kuramsal ve ampirik uyumun güçlenmesini sağladı. Elbette metinde kalan tüm eksiklik ve hataların sorumluluğu bize aittir.

Bu kitap yalnızca üniversitelerde okutulabilecek bir ders kitabı olarak tasarlanmadı. Karar alıcılar, diplomatlar, gazeteciler ve alana ilgi duyan okurlar için de başvurulabilecek bir referans metni olmasını amaçladık. Bu nedenle hem kavramsal yoğunluğu korumaya hem de metni izlenebilir kılan bir anlatım dili kullanmaya özen gösterdik. Bölümlerin her birinde, Türk dış politikasına ilişkin güncel tartışmaların arka planındaki tarihsel ve yapısal dinamikleri görünür kılmaya çalıştık.

Ailelerimizin ve sevdiklerimizin bu süreç boyunca gösterdiği anlayış ve sabır, bu kitabın tamamlanması için gerekli zamanı ve dikkati bulmamızı sağladı. Yoğun çalışma dönemlerinde verdikleri manevi destek ve esneklik için kendilerine şükran borçluyuz.

Bu kitabın bir "son söz" iddiası yoktur. Türkiye'nin dış politikası gibi sürekli değişen, iç ve dış siyasal dinamiklerle iç içe ilerleyen bir alanı tek bir kuramsal modele hapsetmek, kaçınılmaz biçimde indirgemeci olur ve alanın karmaşıklığını eksik bırakır. Elinizdeki metin, bu karmaşıklığı anlamaya dönük kolektif bir çabanın ürünü olarak görülmelidir. Farklı kuşaklardan araştırmacıların, öğrencilerin ve uygulayıcıların bu metinle tartışmaya girerek yeni sorular üretmesi, bizim açımızdan en değerli sonuç olacaktır.

EVREN BALTA - SERHAT GÜVENÇ
İstanbul, 2026

ÖNSÖZ

EVREN BALTA - SERHAT GÜVENÇ

Türkiye, uluslararası sistemin yeniden şekillendiği ve güç dengelerinin hızla kaydığı bir dönemde, kendi rolünü ve yönelimlerini yeniden tanımlama eşiğinde duruyor. Bu kitap, dış politikayı yalnızca karar alma mekanizmalarının dar çerçevesinden değil; onu biçimlendiren tarihsel miras, toplumsal dinamikler, kimlik çatışmaları, ideolojik yönelimler ve kurumsal yapıların karmaşık etkileşimi üzerinden okuyor. Hedefi, Türkiye'nin dış politikasını, yüzyıllık süreklilikleri ile kırılma anlarını, kurumsal dönüşümleri ile stratejik sapmalarını, yerel gerilimleri ile küresel açılımlarını birlikte anlamaktır. Kolektif ve eleştirel bir akademik emeğin ürünü olan bu çalışma, Türkiye'nin dış politika serüvenini hem içeriden hem de dünyadaki yerinden bakarak yeniden düşünmeye çağırıyor.

Son yıllarda, dış politika ile iç siyaset arasındaki bağ daha da derinleşerek belirleyici hale geldi. Artık Türkiye'nin dış politikası, kamuoyunun tepkileri, medyanın dili, ideolojik hizalanmalar ve rejim mimarisindeki değişimlerle iç içe geçen, çok katmanlı bir alan olarak şekilleniyor. Bu dönüşüm, hem iç siyasal yapıda yaşanan köklü değişimlerin hem de uluslararası sistemdeki çoklu krizlerin ürünü. Böylece dış politika, bir yandan rejimin meşruiyetini pekiştiren bir araç, diğer yandan çok kutupluluk, bölgesel çatışmalar ve jeoekonomik rekabetin belirlediği yeni küresel ortamda denge siyasetine dayalı bir stratejik kurgunun zemini haline geliyor.

Bu bağlamda elinizdeki eser, yalnızca dış politika kararlarının izini süren bir anlatı değil; aynı zamanda Türkiye'nin bir ülke olarak ne olduğu ve ne olmak istediği sorularına cevap arayan kuramsal ve analitik bir derlemedir. Zira dış politika yalnızca dış dünyaya verilen tepkilerin toplamı değil; aynı zamanda Türkiye'nin iç siyasal tahayyülünün, kimlik inşasının ve tarih anlatısının da bir parçasıdır.

Kitap, bu bütünlüklü anlayışı yansıtacak şekilde üç ana tematik kısım etrafında kurgulandı. İlk kısım, Türk dış politikasının tarihsel gelişimini ve kuramsal temellerini ele alarak, geçmişin bugünkü dış politika pratiklerine nasıl yön verdiğini sorguluyor. İkinci kısım, dış politika yapımında etkili olan temel tematik alanlara odaklanıyor; güvenlik, ekonomi, enerji, kimlik, kamuoyu gibi dinamiklerin dış politika süreçlerini nasıl şekillendirdiğini analiz ediyor. Üçüncü kısım ise Türkiye'nin ikili ilişkilerine ve bölgesel angajmanlarına odaklanarak, ülkenin farklı coğrafyalarla kurduğu çok boyutlu ilişkiler ağını çözümlüyor. Her biri kendi alanında uzman akademisyenler tarafından kaleme alınan bu kitap, Türkiye'nin dış politikasına dair çok katmanlı bir analiz sunarken aynı zamanda farklı teorik yaklaşımların ve metodolojik perspektiflerin birbiriyle etkileşim kurmasına olanak tanımaktadır.

Kitap boyunca kullanılan kuramsal çerçeveler, yalnızca klasik dış politika analizine yön veren realist ya da liberal yaklaşımlarla sınırlı değildir. Sosyal inşacılık, post-yapısalcı analizler, eleştirel kuram, kimlik kuramları ve söylem analizleri gibi alternatif teorik yaklaşımlar da devreye sokularak, Türk dış politikasının yalnızca güç ilişkileri ya da çıkar hesaplarıyla değil, aynı zamanda tarih, ideoloji ve toplumsal tahayyül üzerinden nasıl şekillendiği de analiz edilmiştir. Böylece Türkiye'nin dış politikasını daha dinamik, çoğulcu ve karmaşık bir zeminde ele almaya; tek bir anlatıya indirgenemeyecek çok yönlü bir dış politika portresi çizmeye çalıştık.

Türk dış politikasını tarihselleştirmek

Kitap boyunca dolaylı ya da doğrudan biçimde tekrar tekrar karşımıza çıkan temel sorulardan biri, Türkiye'nin dış politikada nasıl bir aktör olduğudur. Hangi kimliklerle hareket ettiği, hangi hedefleri gözettiği ve uluslararası sistemde ne tür bir yer işgal ettiği soruları, yalnızca dış politika kararlarının arka planını aydınlatmakla kalmaz; aynı zamanda Türkiye'nin kendine dair kurguladığı kimlikleri, tarihsel yönelimlerini ve siyasal tahayyülünü de açığa çıkarır.

Meliha Benli Altunışık'ın bölümü, Türkiye'nin dış politikasını anlamak için kuramsal çeşitlilik ve tarihsel süreklilik arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir çerçeve sunuyor. Yazar, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu tanımlarken “orta güç”, “bölgesel güç”, “eşikteki devlet” ve “yalıtkan ülke” gibi farklı kavramların kullanıldığını, bu kavramların ise Türkiye'nin eşzamanlı olarak birden fazla kimliğe, coğrafyaya ve tarihsel mirasa ait olmasından kaynaklandığını vurguluyor. Bu çerçevede Türkiye, hem Batı ittifakının parçası hem de bölgesel jeopolitiklerde bağımsız hareket arayışında olan bir aktör olarak konumlanıyor. Altunışık, tarihsel olarak Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uygulanan Batılılaşma stratejisinin, Soğuk Savaş boyunca güvenlik odaklı ve Batı merkezli bir dış politika ile pekiştiğini; ancak Soğuk Savaş sonrasında çok kutupluluk, bölgesel krizler ve küreselleşmenin yarattığı yeni fırsatlar/tehditler karşısında bu çizginin giderek çeşitlendiğini belirtiyor. Bu evrim, kitapta öne çıkan üç eksenle de doğrudan bağlantılı: karar alma ve liderlik yapısının

evrimi, kimlik-güvenlik sarmalının sürekliliği ve özerklik-statü arayışının değişen koşullardaki yansımaları. Altunışık'a göre, Türkiye'nin dış politikadaki manevra kabiliyeti, bu üç eksenin hem iç hem de dış bağlamdaki uyumuna, ayrıca uluslararası sistemin orta güçlere açtığı veya kapattığı alanları nasıl değerlendirdiğine bağlı.

Hazal Papuççular'ın Osmanlı mirasına odaklanan çalışması da imparatorluk geçmişinin Cumhuriyet dönemi dış politika zihniyetine bıraktığı izleri titizlikle analiz ediyor. Papuççular'a göre Osmanlı mirası Türk dış politikasına tekil değil, dönemlere ve iktidarların "imparatorluk tahayyülüne" göre değişen ve seçici biçimde yön veren bir etki yapmıştır. Erken Cumhuriyet'te imparatorluk "ibretlik" bir geçmiş olarak kodlanıp otonomi, barışçılık ve fetih karşıtlığı gibi ilkeler öne çıkarken; çok partili dönemde bu çerçeve yavaş yavaş yerini Turgut Özal ve İsmail Cem dönemlerinde kristalize olan, AKP/Davutoğlu yıllarında zirveye çıkan ve ortak tarih/kültür ile yumuşak gücü vurgulayan "yeni-Osmanlıcılık" okumalarına bırakacaktır. Süreklilik gösteren hatlar ise Batı ile gerilimli aidiyet-paradoksu, sınır ve komşularla ilişkiler (Ege-Kıbrıs dosyalarında statüko/değişim taleplerinin hukuki dayanaklarla sürdürülmesi), Hariciye'nin kurumsal/elit mirası ve azınlıklar-diasporalar dosyalarıdır; güncel "stratejik özerklik" söylemi de bu tarihî çizgiyi yeni bir adlandırmayla devam ettirir.

Seçkin Barış Gülmez ise Atatürk dönemi dış politikasını üç kurucu ilke –statükoculuk, pragmatizm ve çoktarafli/ikili diplomasi– üzerinden kavramsallaştırıyor. 1920'lerde genç Cumhuriyet'in düşük profilli, maceradan kaçınan çizgisini bu çerçeveye açıklıyor, Musul'un "ilk ciddi diplomatik yenilgi" oluşunu ise Türkiye'yi çoktarafliliğe ve 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılıma yönelten bir eşik olarak okuyor; 1930'larda Büyük Buhran ve İtalyan tehdidiyle birlikte Balkan ve Sadabat paktlarıyla kurumsallaşan dengeci-çoktarafli hattın Montrö ve Hatay'ın katılımıyla somut başarı ürettiğini gösteriyor. İkinci Dünya Savaşı'nda da "aktif tarafsızlık"/denge siyaseti izlenip, savaşın sonuna doğru yapılan sembolik savaş ilanlarıyla BM kurucu üyeliğine geçildiğini belirtip, bütün bu örüntüyü "orta güç" yaklaşımıyla, büyük güçler arasında esnek denge kurma kapasitesi olarak temellendiriyor.

Nur Çetinoğlu Harunoğlu ve Tuncer Beyribey ise, Türkiye'nin Soğuk Savaş politikasına odaklandıkları bölümde, Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin "sadık müttefik" klişesine sığmayan bir ittifak davranışı sergilediğini; tehdit dengesi, asimetrik ittifak pazarlığı ve iki seviyeli oyun çerçeveleriyle okunabilecek bir "dengeleme/hedging" çizgisi izlediğini gösteriyorlar. 1945-1952'de Sovyet baskısı karşısında güvenlik garantisi arayışıyla Batı'ya hizalanma ve ittifaka giriş hazırlıkları (*balance of threat*) öne çıkar; 1952-1964'te NATO üyeliği, Balkan ve Bağdat/CENTO paktlarıyla kurumsal bağlar derinleşirken, bu genişleme "Kuzey Kuşak" mantığına dayalı çevreleme tasarımıyla Türkiye'yi bölgesel bir güvenlik düğümüne yerleştirmesiyle açıklanır. 1964-1980 dönemi, (arka planında Küba krizi/Jüpiter füzelerinin bulunduğu) Johnson Mektubu ile güven erozyonunun Türkiye'yi maliyetleri dağıtacak ve manevra alanını büyütecek bir dengeleme stratejisine itmesiyle şekillenecektir. ABD'nin silah kullanımına

ve kolektif savunma taahhütlerine koyduğu fiili sınırlar Ankara'yı SSCB ve Arap ülkeleriyle ilişkileri çeşitlendirmeye, topraklarındaki üslerin statülerini yeniden tanımlamaya ("ortak savunma tesisi"), hava sahası/üs kullanımına kısıtlar getirmeye ve kriz anlarında mesele bağlama (*issue-linkage*) yoluyla pazarlık gücü üretmeye yöneltir. 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında ABD'nin İncirlik'i kullanmasına konan kısıtlar, SSCB'ye hava sahası açılması ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün tanınması, ittifak içi özerklik alanının somut araçları olarak sunuluyor; ambargo sonrası üslerin kapatılması ise asimetrik ittifakta "karşı yaptırım" enstrümanının kullanımıdır. 1980'lerde, ABD'yle güvenlik ilişkilerinin yeniden derinleşmesi, Avrupa hattında ise demokrasi/insan hakları gündemi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler eşliğinde "çok vektörlü" bir dengelemenin (güvenlikte ABD ile yakınlaşma, ekonomide Batı Almanya ile iç içe geçme, siyasi alanda Avrupa ile gerilim) sürdüğünü iddia ediyor. Son kertede yazarlar, Türkiye'nin Batı ittifakını terk etmeden, tehdit algısını, iç siyasal baskıları ve ekonomik bağları birlikte yöneterek, özerklik-maliyet dengesini optimize eden bir "dengeci" stratejiyi Soğuk Savaş boyunca kurumsallaştırdığını savunuyorlar.

Behlül Özkan'ın da benzer bir biçimde vurguladığı gibi, Türkiye'nin dış politika kimliği yalnızca bir blok tercihiyle sınırlı kalmaz. Stratejik özerklik bugünün meselesi değildir. Özkan Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca "sadık müttefik" klişesine sığmayan, bir orta güç olarak stratejik özerkliğini korumak amacıyla ittifaklar arasında kendine alan açan ve pazarlık gücü üreten bir dengeleme çizgisi izlediğini savunuyor; NATO'dan kopmadan bağımlılığı "karşılıklı bağımlılık"a yükseltme hedefi bu kuramsal çerçevenin merkezindedir. 1964 Johnson Mektubu sonrası tercih, bloklar arası ayrıştırma ve çok boyutlu dengelemedir: Batı ittifakı içinde kalırken, Sovyetler'le ve bölgeyle ekonomik-siyasal kanalları açmak ve böylece ittifak içi özerklik alanı yaratmak. Bu hat, Türkiye'yi NATO'da tutarken, Sovyet sanayi-kredi ilişkilerini kaldıraç olarak kullanıp pazarlık gücünü artırma ve Ortadoğu siyasetini ittifak dosyalarından ayrıştırma stratejileriyle somutlaşır. 1979 Guadalup ve 1980 SEİA ile Batı'yla kurumsal bağlar yeniden derinleşirken dahi bu kurguyu "ittifakı terk etmeden otonomi" mantığıyla okuyor. Sonuçta Özkan, partiler-üstü bir süreklilikle şekillenen bu kalibrasyonun özünü "ittifak içinde kalarak stratejik otonomi" olarak tanımlıyor.

Cihan Dizdaroğlu Kıbrıs konusunu ele aldığı bölümde Kıbrıs'ın Türkiye açısından önemini tarihsel ve jeostratejik nedenlere dayandırıyor: Ada, Osmanlı'dan (1571) beri Doğu Akdeniz hâkimiyeti ve Anadolu'ya yakınlığı nedeniyle güvenlik mimarisinin parçası olarak görülmüş, 1950'lerden itibaren ise Türk dış politikasında resmî bir "sorun" olarak gündeme yerleşmiştir; Türkiye'nin tehdit algısında Kıbrıs'ın "milli dava/yavru vatan/yüzen üs" olarak kodlanması da bu sürekliliği yansıtır. 1959 Zürih-Londra düzeniyle kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık "garantör" olur; bu statü, 1964, 1967 ve 1974 krizlerinde Ankara'nın doğrudan müdahilliliğinin hukuki-siyasi zeminini oluşturur ve ada dosyasını Türkiye'nin ulusal güvenliğiyle iç

içe geçirir (“Ya Taksim Ya Ölüm” söylemiyle toplumsal karşılık da bulur). 1964 Johnson Mektubu, ittifak içi kısıtları göstererek, Türkiye’yi daha dengeli hareket etmeye iter. 1974 müdahalesi sonrası ABD ambargosu ve üslerin kapatılması, Kıbrıs’ın Türk-ABD/NATO ilişkilerinde kaldıraç etkisini açığa çıkarır. 2000’lerde AB süreci, Annan Planı ve referandumla kısa bir “yumuşama penceresi” açsa da, Rum tarafının AB’ye tek başına girişi, konuyu Türkiye-AB, Türkiye-Yunanistan ve NATO gündemlerinin merkezine taşımayı sürdürür. 2010’lardan itibaren Doğu Akdeniz’de hidrokarbon keşifleri, deniz yetki alanları ve EAST-MED hamleleriyle dosyaya enerji/deniz yetkisi boyutu eklenmiş; Türkiye “Mavi Vatan” tatbikatları, sondaj faaliyetleri ve 2019 Libya deniz yetki anlaşmasıyla bu alanı da güvenlik gündemine dahil etmiştir. Kıbrıs böylece (i) Anadolu’nun güney cephesinin güvenliği ve deniz-hava derinliği, (ii) Kıbrıslı Türklerin hak ve güvenliği, (iii) 1960 antlaşmalarından doğan garantörlük yükümlülükleri, (iv) Türkiye-AB/NATO ilişkilerinin seyri ve (v) deniz yetki alanları ile enerji kaynaklarında pay sahibi olma hedefleri nedeniyle kritik bir düğüm olmaya devam etmektedir.

Mustafa Aydın ve Karel Valansi ise Papuççular’ın miras ve süreklilik vurgusunu, Gülmez’in kurucu ilkelerini, Harunoğlu ve Beyribey’in Soğuk Savaş “dengeci” davranışını ve Özkan’ın “ittifak içinde otonomi” saptamasını birleştirerek, 1980-1991 dönemi dış politika analizini “sistem-rejim-lider” ekseninde somutluyor. 1980-1983 askerî rejimi NATO’ya bağlı, güvenlik merkezli bir süreklilik iddia ederken, rejimin otoriter niteliği Avrupa ile ilişkileri soğutmuş; bu da rejim tipinin dış tepkilerle etkileşerek tercih yelpazesini daralttığı bir durum üretmiştir. 1983-1991’de Özal, neoliberal dönüşümü dış politika ile “bağlantılandırarak” çok yönlü, proaktif ve lider merkezli bir hat kurdu; ekonomik açılımı merkezileştirdi, bürokrasiyle sürtüştü, “hesaplanmış risk” aldı ve Körfez Savaşı’nda ABD öncülüğündeki koalisyonu açık destek verdi. Sonuçta yazarlar, askerî dönemden sivil-liderlik dönemine geçişte süreklilik ile değişimin birlikte üretildiğini; Türkiye’nin ittifakı terk etmeden özerklik/aktivizm alanı açmaya çalışan dengeci bir davranış biçimini kurumsallaştırdığını savunuyorlar. Neticede dönem, ittifakı terk etmeden, özerk ve çok yönlü hareket kapasitesinin arttığı; fakat kurumsal eşgüdüm sorunlarının sürdüğü bir tablo üretmiştir.

Gencer Özcan’ın bölümü, 1990’lı yılların Türk dış politikasının iç siyasal kırılğanlıklarla uluslararası krizlerin birbirine geçmesiyle belirlendiği bir döneme işaret ediyor. Körfez Savaşı’nın yarattığı güvenlik boşluğu Kürt meselesini uluslararası bir boyuta taşıırken PKK’nin Kuzey Irak’taki varlığı TSK’nın hem sahadaki etkinliğini hem de Ankara’daki ağırlığını artırır. Koalisyon hükümetlerinin zayıflığı, parti içi mücadeleler ve karar almadaki dağınıklık dış politikadaki belirleyiciliği giderek orduya kaydırmıştır. Bu çerçevede dönem iki evreye ayrılır. 1991-1995 arasında Özal’ın girişimleri, Körfez sonrası jeopolitik dalgalanmalar ve Kürt sorununun tırmanışı öne çıkar. 1995-2001 arasında Refah Partisi’nin yükselişi, 28 Şubat sürecinin yarattığı siyasal yeniden hizalanma ve ordunun İsrail işbirliği, İran ile gerilim, Suriye’ye baskı ve sınırötesi

operasyonlardan oluşan dört ayaklı Ortadoğu stratejisi belirleyici olur. Özcan'a göre bu dönem, dış politikanın iç siyasal güç mücadelelerinin uzantısı haline geldiği ve güvenlik eksenli bir daralmayla şekillendiği bir tarihsel kırılmadır.

Evren Balta ve Taşkın Toprak İpek ise, AKP dönemini sistemik fırsat/kısıtlar ile rejim güvenliği ve lider merkezli popülist siyaset etkileşimi içinde, kurumsuzlaşma ve kişiselleşen karar alma çerçevesiyle okuyorlar. Yazarlar bu dönemde dört farklı dış politika evresinin olduğunu iddia ediyor: (1) 2002-2007 liberal uluslararası AB odaklı yakınlaşma; (2) 2008-2014 Davutoğlu Doktrini eşliğinde “medeniyet yayılmacılığı”, arabuluculuk ve “komşularla sıfır sorun”; (3) 2015-2021 milliyetçi koalisyon, Batı karşıtlığı ve 15 Temmuz sonrası rejim güvenliği kaygılarıyla “*omnibalancing*” ve Rusya’ya yakınlaşma (S-400 dahil); (4) 2021 sonrası itibarıyla ekonomik zorunluluklar eşliğinde Batı ittifakı ile yeniden yakınlaşma. Bu dalgalı hat, Türkiye’nin bloklar arasında salınan ama ittifakı bütünüyle terk etmeyen çok boyutlu bir dengeleme izlerken, popülist performans, rejim güvenliği ve iç siyaset amaçlarıyla sık sık yeniden kalibre edildiğini gösterir. Karar alma giderek yürütme-ağırlıklı ve lider-halk bağı üzerinden şekillenir; dış politika, ideolojik doğrultudan ziyade esneklik ve fırsatçılık tarafından yönlendirilir. Kimlik sorunları ve kutuplaşma ön plana çıkar ve iç/dış siyaset ayrımı tamamen belirsizleşir. Dış politika bu dönemde rejimin meşruiyet ürettiği ana alan haline gelecektir.

Serhun Al, Kürt meselesine odaklandığı bölümde bu meselenin sosyal inşacılık ve güvenlikleştirme kavramlarıyla okunması gerektiğini savunuyor: zira devlet kimliği ve “tehdit” algıları söylemsel/tarihsel süreçlerde inşa edilir. Cumhuriyet’ten beri Kürt kimliği çoğunlukla bir güvenlik meselesi olarak kurulanmış, bu mesele iç-dış ayrımını aşan jeopolitik bir düğüme dönüşmüştür. Tarihsel izlekte Lozan sonrasındaki güvenlikçi çerçeve, 1980’lerden itibaren PKK’nin yükselişiyle pekişir. 1990’larda AB’nin “koşulluluk” üzerinden normatif baskısı ile ABD’nin stratejik öncelikleri arasında salınan ikili hat, Ankara’nın tercih setini şekillendirir. 1998 Adana Mutabakatı ve 1999’da Öcalan’ın yakalanması, Suriye dosyasında güvenlikleştirilmiş bir işbirliği zemini yaratır. Davutoğlu dönemi ve 2013-2015 Çözüm Süreci kısa bir güvensizlikleştirme penceresi açsa da, Arap Baharı sonrası Rojava/YPG’nin ABD desteğiyle meşrulaşması rüzgârı tersine çevirmiş ve Türkiye’yi Fırat Kalkanı-Zeytin Dalı-Barış Pınarı gibi sınırötesi operasyonlara itmiştir; mesele böylece ittifak ilişkileri ve bölgesel dengelemenin merkezine yerleşir. Sonuçta Al, AB’nin normatif çizgisi ile ABD’nin YPG siyaseti arasında, Türkiye’nin “ittifak içinde otonomi” arayışını hem besleyen hem sınırlayan çift yönlü bir güvenlikleştirme rejimi saptıyor.

Özetle ifade etmek gerekirse bu kısım, Türkiye’nin dış politikasını doğrusal bir anlatıdan çok üç katmanlı bir kuramsal omurga ile okuyor: (i) tarihsel mirasın seçici yeniden yorumlanması, (ii) orta güç olarak “ittifak içi özerklik/denge” arayışı, (iii) güvenlikleştirme söylemi ile sistem-rejim-lider etkileşimine dayalı mekanizmalar. Bu üç katman üzerinden Türkiye’nin dış politikası sıklıkla yönelimsel ikiliklerle şekillenmiş; pragmatizm ile ideoloji, Batıcılık ile Avrasyacılık, uluslararası normlara uyum ile bölgesel özerklik arayışı gibi ikili

eksenler arasında salınmıştır. Bu yönelimsel gerilim, Türkiye’yi zaman zaman dış politikada esnek bir aktör haline getirirken, zaman zaman da belirsizlik ve tutarsızlıkla eleştiriye açık bir pozisyona taşımıştır. Dolayısıyla Türkiye, dış politikada sabit ve yekpare bir kimlikle değil, çoğul, zaman zaman çelişkili ve sürekli dönüşen bir aktör davranışı sergilemiştir. Ne tam anlamıyla bir bölgesel güçtür, ne de küresel düzlemde bir merkez aktör. Buna karşın her iki düzlemde de etkili olmaya çalışan, konjonktürel fırsatları değerlendirme kapasitesine sahip, esnek ama istikrarsız bir dış politika profili ortaya koyar. Bu çok yönlü konumlanma hali, Türkiye’yi uluslararası ilişkilerde hem “dönüştürücü bir aktör” olma potansiyeliyle hem de “reaktif bir oyuncu” olma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, uluslararası sistemde edilgen biçimde konumlandırılan değil, kendi yerini sürekli yeniden müzakere eden; fakat bunu yaparken hem yapısal sınırlarla hem de tarihsel bagajla mücadele eden bir ülkedir.

Türk dış politikasının tematik boyutları

Kitabın ikinci kısmı dış politika yapımında etkili olan farklı tematik başlıklara odaklanmaktadır. Kamuoyu, güvenlik, kimlik, ekonomi ve enerji gibi meseleler, dış politikanın teknik bir uzmanlık alanı olmaktan çıkıp, geniş bir toplumsal etki alanına yayıldığını gösteriyor. Rahime Kürüm-Süleymanoğlu diplomasi- nin dönüşümünü “çoktarafılılaşma-çok aktörlülük-yürütme-merkezli lider diplomasisi” üçgeninde kuramsallaştırıyor: Soğuk Savaş sonrası artan karşılıklı bağımlılık ve düşen lojistik/iletişim maliyetleri, gündemi iklim, insani yardım, göç ve ticaret gibi alanlara genişletir. Bu genişleme devlet dışı aktörleri sahaya çekmiş; polilateralizm, kamu/kültürel/insani/ağ diplomasisi gibi alt türler klasik diplomasi ve “zirve diplomasisi”nin tekeline aşındırırken, diplomatinin rolü genişlemiş, ama aynı zamanda otoritesi görece azalmıştır. Eşzamanlı olarak popülist yürütmelerin yükselişi “lider diplomasisi”ni kurumsallaştırmış; anti-bürokratik söylemler (“monşer” tartışması gibi) ve yetki kaydırmaları hariciyenin kurumsal özerkliğini aşındırmıştır. Hariciyenin sosyolojisi düzeyinde metin, tarihsel hiyerarşi ve klikçilik kültürünü gösteriyor. 1980’ler sonrasında ise kadroların heterojenleşmesi, “programatik elitler”in müdahaleleri, mevzuat/dil reformları ve artan siyasi atamalarla alanın siyasallaşan bir çoğulculuğa evrildiğini saptıyor. Toplumsal cinsiyet boyutunda 1998 kararnamesi ve ardından artan kadın temsili, erkek-egemen normların kısmi dönüşümünü kurumsal örneklerle takip ediyor.

Dışışleri bürokrasisine odaklanan bu bölümden sonra, Binnur Özkeçeci-Taner dış politika analizini yapısal-sistemik ve rasyonel aktör çizgisinden başlatıp iç faktörler ile karar süreçlerini öne çıkaran “orta düzey” yaklaşımlarla derinleştiriyor. Dış politikayı çoklu analiz düzeyleri (sistem-devlet/kurumsal-birey), Allison’ın rasyonel aktör-örgütsel süreç-bürokratik politika modelleri ve Sprout’ların psiko-sosyal çevre yaklaşımı ile analiz ediyor. “Karar birimi” yaklaşımıyla baskın lider, tek grup ve koalisyon tipleri; liderin bilişsel/psikolo-

jik özellikleri ve grup dinamikleri (örn. *groupthink*) kararların içeriğini belirleyen başlıca değişkenler olarak konumlanıyor. 2017 sonrası başkanlık sistemiyle kurumsal merkezileşme, Türkiye örneğinde “baskın lider” modelinin dış politika davranışlarındaki açıklayıcılığını artırmıştır. Özkeçeci-Taner dış politikadaki ani yön değişimlerini ideolojik tutarlılıktan çok, lider merkezli pragmatik manevralar olarak okuyor.

Bu çerçeveyi takip eden Esra Dilek ise, dış politika krizlerini üç kurucu ölçüt olan temel değerlere yönelik tehdit algısı, yüksek belirsizlik ve zaman baskısıyla tanımlayıp, krizler için başlangıç-tırmanma-yatışma-etki aşamalarıyla modelleyen bir kuramsal çerçeve öneriyor. Karşılıklılık (*reciprocity*) ve ön-askerî çekişme gibi değişkenlerin çatışmaya evrilme olasılığını artırdığını vurguluyor. Dilek’in yaklaşımında karar alma “karar birimi” yaklaşımıyla çözümleniyor: baskın lider, tek grup ve otonom aktörler koalisyonu tipleri; kriz anlarında merkezleşmenin artması ve rejim tipinin tek başına belirleyici olmaması özellikle öne çıkar. Kriz anlatısı inşası, meşruiyet ve toplumsal rıza üretimi için kritik bir yönetim aracıdır. Dilek’in incelediği üç vaka (2010 Mavi Marmara, 2015 Rus uçağı, 2020 Doğu Akdeniz) bu çerçevede tehdit türü, üçüncü taraf rolü ve yatıştırma teknikleri (BM/ABD arabuluculuğu, NATO/AB/Almanya’nın devreye girişi) bakımından karşılaştırmalı biçimde bir okuma yapma fırsatı sunuyor. Yazarın iddiası, Türkiye’nin yakın dönemde şiddeti tırmandırmadan diplomatik yatıştırmaya yöneldiği, ancak kriz öncesi ilişkiler, liderlik tarzı ve kurumsal merkezleşmenin sonuçları anlamlı ölçüde şekillendirdiğidir.

Özgehan Şenyuva, Ebru Ş. Canan-Sokullu ve Mustafa Aydın dış politika analizlerinde giderek daha önemli hale gelen kamuoyu-dış politika ilişkisini analiz ediyorlar. Yazarlara göre kamuoyunun dış politikadaki rolü sürekli yapılan kamuoyu yoklamaları ile giderek artmaktadır. Kamuoyunu, Türkiye’de dış politikayı doğrudan belirlemese de gündemi, maliyet hesabını ve liderlerin manevra alanını anlamlı biçimde kısıtlayan/etkileyen, medya ve elit yönlendirmesiyle etkileşim içinde işleyen bir değişken olarak ele alıyorlar. 2022 verilerine göre dış politika tutumlarında bilgi kaynağı olarak televizyon (dolayısıyla hangi kanalı seyrettiğin) önemlidir. Tercih setleri açısından bakıldığında, birçok teknik dosyada düşük farkındalık; kararın başkanlık etrafında merkezleştiğine dair net bir algı; ABD’nin “en güçlü aktör” olarak görülmesi; NATO’ya destekle “kendi güvenliğini sağlayabilir” yargısının birlikte var olması ve askerî güç yerine diplomasi/siyasi ilişkileri güçlendirme tercihleri öne çıkar. Ayrıca Mısır, Suudi Arabistan ve ABD ile normalleşmeye görece yüksek destek; hükümet dış politikasının başarısına ilişkin kutuplaşmış bir değerlendirme ve parti aidiyetinin güçlü etkisi önemlidir.

Bir sonraki bölümde Özden Sezgi Durgun Özkan ve Emre Erşen analiz hatrını kimliğe ve kimlikle ilişkili jeopolitik tercihlere kaydırıyor. Osmanlı Devleti’nin çözülüşünden günümüze Türkiye dış politikasını şekillendiren dört ana jeopolitik geleneği –Batıcılık, Türkçülük, Avrasyacılık ve İslâmcılık/yeni-Osmanlıcılık– tarihsel dönemler boyunca karşılaştırmalı biçimde ele alıyorlar ve jeopolitiği sabit “coğrafya-kader” diliyle meşrulaştıran “jeopolitik dogma”nın

kalıcılığına dikkat çekiyorlar. Soğuk Savaş'ta anti-komünist güvenlik söylemi ve "jeopolitik önem" argümanı belirleyici olurken, Türkiye "köprü" ve özellikle NATO bağlamında "kilit" metaforlarıyla konumlanır. 2000'lerle birlikte "merkez ülke/enerji koridoru" anlatıları öne çıkar. Bu dönemde söylem çok yönlü bir hatta salınsa da (AB reformları, Ortadoğu açılımı, Avrasya yakınlaşması), temel çizgi "ittifakı terk etmeden alan açma"dır. Yazarlara göre Türkiye'nin rol tasvirleri "köprü-kilit-merkez/enerji koridoru" arasında dönüşse bile, jeopolitik söylemdeki güvenlik merkezli süreklilik ve dört geleneğin birlikte varlığı, kırılmadan devam eder.

Önceki bölümlerde çizilen "ittifak içi özerklik/denge" hattını güncelleyen Diğdem Soyaltın Colella ve Didem Buhari, Türkiye'nin çoktaraflılıkla ilişkisini "seçici çoktaraflılık"tan "tartışmalı çoktaraflılık"a evrilen bir strateji olarak kavramsallaştırıyor. Tartışmalı çoktaraflılık, yerleşik kurumların kural ve uygulamalarına içeriden veto/fren ya da reform baskısı yaparken, eşzamanlı olarak kurum dışı alternatif platformları kaldıraç olarak kullanarak pazarlık gücü üretmektir. Bu yaklaşım pratikte, BM şemsiyesinde Karadeniz Tahıl Girişimi'ne aracılık yaparken, aynı anda Rusya yaptırımlarına katılmayıp arabuluculuk sıfatını koruma gibi çelişen tercihlerle birlikte yürür. İsveç'in NATO üyeliğinin, ABD'den F-16 tedariki ve modernizasyonu konu esaslı bir pazarlık içinde ele alınması bu pazarlıkçı tarzın tipik örneğidir. Stratejik özerklik arayışı eşliğinde Çin'le büyüyen ekonomik/teknolojik ilişkiler ve Rusya ile S-400-Akku-yu-TürkAkım gibi dosyalar çok yönlü manevra alanını besler. Bununla birlikte Türkiye ne NATO'dan ne de BM gibi kurumlardan kopar; içeriden eleştirip dönüştürmeye çalışırken aktif roller üstlenmeye devam eder. Bu dönem siyasi elitlerinin hedefi kopuş değil, Batı merkezci yönetişimi daha kapsayıcı kılacak biçimde tartışarak yeniden ayarlamaktır.

Çağlar Kurç'un dış politikanın savunma boyutu üzerinden yaptığı katkısı, önceki bölümlerde tartışılan "ittifak içi özerklik/denge", kriz yönetimi ve "tartışmalı çoktaraflılık" hatlarına maddi-araçsal bir zemin ekliyor: askerî gücün salt envanter veya bütçe toplamı değil, teknoloji-doktrin-örgüt uyumu ve hasmın tepkisine göre uyarlanabilen bir "yetenek sistemi" olduğunu; bu nedenle üstünlüğün, tek başına yüksek teknolojiye sahip olmaktan değil, entegrasyon ve uyum kapasitesinden doğduğunu gösteriyor. Bu çerçevede tedarikçi bağımlılığı, dış politikada özerklik alanını daraltır; çeşitlendirme ve pazarın genişlemesi hassasiyeti azaltsa da, bağımlılığı tümenden ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla "tam kendine yeterlilik" yerine, seçici yerleşmeye dayalı "sınırlı özerklik" daha gerçekçidir. Türkiye örneğinde de askerî gücün dış politikadaki kullanım yoğunluğu, göreceli üstünlük ve uluslararası yapının elverişliliğine bağlı olarak artar. Savunma sanayisine yatırım ve tedarikçi çeşitlendirmesi ambargo kırıl-ganlığını azaltır ama bütünüyle yok etmez. "Yerli ve milli" söylemi ise bu sanayileşmeyi siyasal meşruiyet ve güvenlikleştirme aracına dönüştürür. Sonuçta Kurç'un bulguları, kitabın genel tezini tamamlıyor: Türkiye'nin dengeli ve pazarlıkçı dış politika stratejisi, askerî gücü ve savunma ekosistemini bir kaldıraç olarak kullanarak manevra alanını genişletir; ancak bu kaldıraç, doğası